

BOLALARDA VA KATTALARDAGI AUTIZM BELGILARI

Abduxoshimova Zuxra Davronjon qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Special pedagogy fakulteti talabasi
Abdukhoshimovazukhra@gmail.com
+998978826362

Annotatsiya: Ushbu maqolada Autizm turlari va tasnifi, Bolalarda va kattalarda autizm belgilari va sabablari, Bolalarda autizm diagnostikasi, autizmni davolash haqida fikrlar boradi.

Kalit so'zlar: Autizm turlari va tasnifi, Bolalarda autizm belgilari, Kattalarda autizm belgilari, Autizmni davolash.

Аннотация: В данной статье рассматриваются виды и классификация аутизма, симптомы и причины аутизма у детей и взрослых, диагностика аутизма у детей, лечение аутизма.

Ключевые слова: типы и классификация аутизма, симптомы аутизма у детей, симптомы аутизма у взрослых, лечение аутизма.

Annotation: This article discusses types and classification of autism, symptoms and causes of autism in children and adults, diagnosis of autism in children, treatment of autism.

Keywords: Autism types and classification, Autism symptoms in children, Autism symptoms in adults, Autism treatment.

Autizm (grekcha “autos” – “o‘zim” degan so‘z) – bu ruhiyatning o‘ziga xos holati bo‘lib, bemor tashqi olam, atrofdagilar bilan muloqot qilishni istamaydi. U yolg‘izlikni yoqtiradi. Yana bir xil xatti-harakat va shunday so‘zlarni takrorlaydi. Kasallikka doir “autizm” terminini fanga 1912-yilda kiritgan.

Uning fikricha xasta odam o‘z olamida yashaydi. Fikrlashi boshqalarnikiga o‘xshamaydi. Ularning xatti-harakatlari real voqelik bilan bog‘liq emas. Bemorlarning harakatlarida hissiy kechinmalar asosiy o‘rin tutadi. Bu kasallik sindromi o‘g‘il bolalarda qiz bolalarga nisbatan ko‘p uchraydi. Simptomlarning har xilligi va kasallik o‘zgaruvchanligi ushbu kasallikni qiyinligidan dalolat beradi: sezilarsiz autistik xususiyatlardan to doimiy parvarish talab etilishigacha.

Oxirgi yillarda OAV autizm epidemiyalari butun dunyoni qamrab olmoqda. Autistik xususiyatlar har xil ma‘lumotlarda tarqalmoqda, ba‘zi joylarda har 100 boladan 1 tasi deyilsa, ba‘zi joylarda har 1000 taga 1 ta autist to‘g‘ri keladi. Ma‘lum vaqt ilgari autizm kam hollarda uchraydigan psixik kasallik deb kelinar edi.

Nima uchun autizmga moyillik ko‘paymoqda?

Birinchiidan, “epidemiya” sabablari deganda olimlar autizm kasalligi belgilarining kengayishini ya’ni rivojlanishdan ortda qolish belgilari Retta sindromi, Aspergera sindromi va autizmning klassik simptom komplekslarining ko‘p uchrashini aytishmoqda.

Ikkinchiidan, kasallik haqida ma’lumot ko‘paymoqda. Ilgari tortinchoq, uyatchan, introvert va shizofreniyaga moyil bolalarni “g‘ayritabiiy bolalar” deyishgan bo‘lsa, hozirgi kunga kelib bunday bolalarni autistik bolalar (autizm) deyishmoqda.

Uchinchiidan, giperdiagnostika ya’ni ota-onalar tomonidan vahimakashlik sabab bo‘lmoqda. Autizm o‘z navbatida “zamonaviy” kasallikka aylanib bormoqda, bunga autist bolalar haqidagi kinofilmlar ularni “super aql” egalari sifatida namoyon bo‘lishlari sabab bo‘lmoqda. Yana bir ahamiyatli jihati ba’zi ota-onalar da yo‘l qo‘yilgan xatoliklarni autizm kasalligi bilan berkitishmoqda.

Demak “autizm epidemiyasi” tushunchasi ostida – insonlarning kasallik haqida ma’lumot olishlari ko‘payganligi va kasallik simptomlarining oydinlashgani yotadi.

Autizm miyaning rivojlanishi yoki ishlashidagi buzilish natijasida yuzaga keladi. Odatda autizmning dastlabki belgilari 2 yoshli bolalarda namoyon bo‘ladi. Ko‘pgina hollarda, bu kasallik tug‘ma hisoblanadi. Tibbiy tasnif autizmni asab tizimining kasalliklari deb tasniflaydi, ammo autizm kasallik emas, balki rivojlanishdagi alohida holat degan fikr mavjud. Kasallik o‘g‘il bolalarda qizlarga qaraganda 4 baravar ko‘proq aniqlanadi.

Bolalarda autizmning sabablari

Bolalarda autizmning sabablari hali ham noma’lum, ammo kasallikning rivojlanishiga turtki bo‘lishi mumkin bo‘lgan gipotezalar ro‘yxati ishlab chiqilgan va klinik jihatdan tasdiqlangan:

genetik moyillik;

homiladorlik paytida homila mutatsiyalari;

ba’zi vaktsinalarning oqibatlarini (gipoteza inkor etib bo‘lmaydigan tasdiqni topmagan);

rivojlanish paytida homilaning va hayotning birinchi oylarida bolaning miyasi shikastlanishi ;

axborot blokadasini tufayli idrokning buzilishi;

miya yarim sharlarining o‘zaro ta’sirining buzilishi;

tanadagi serotoninning noto‘g‘ri almashinuvi;

xomilaning rivojlanish bosqichida xromosomada izdan chiqish holatlari;

ona qornida rivojlanish bosqichida yuzaga keladigan tug‘ma nuqsonlar.

Autizmning deyarli barcha holatlarida kasallik bolalik davrida aniqlanadi. Vaqt o‘tishi bilan kasallikning namoyon bo‘lishi va alomatlari o‘zgarmaydi va rivojlanmaydi, ular shunchaki autizmga chalingan bola balog‘at yoshiga etganida sezila boshlaydi.

Аmmo kamdan-kam hollarda autizm balog'at yoshida paydo bo'lishi mumkin. Kattalardagi autizm-bu miya tuzilishidagi jiddiy o'zgarishlar bilan birga keladigan ijtimoiy o'zaro ta'sirning izdan chiqishi. Voyaga yetgan kasallik atipik autizm deb ataladi. Ushbu yoshdagi autizmning sabablari ham to'liq tushunilmagan. Kasallikning rivojlanishiga turtki bo'lib xizmat qiladigan tasdiqlangan omillarning to'liq ro'yxati yo'q. Ammo kattalik davrida autizmning paydo bo'lishi tabiati to'g'risida bir qator nazariyalar mavjud. Sabab bo'lishi mumkin:

- surunkali depressiya;
- ruhiy kasalliklar;
- miya shikastlanishi.

Autizm turlari va tasnifi

Autizmlı bемorlarning quyidagi guruhlari ajratiladi:

birinchisi - bемorlar tashqi dunyo bilan aloqa qilishdan bosh tortishadi, aloqalar deyarli nolga tushiriladi;

ikkinchisi - odamlar o'zlarini tortib olishadi, butun vaqtlarini bir xil faoliyatga bag'ishlashlari mumkin. Ular uxlash yoki dam olish zarurligini unutishadi va uzoq vaqt uyg'oq yurish bilan ham uxlash istagini his qilishmaydi;

uchinchisi - jamiyatning ijtimoiy tartiblari va me'yorlarini e'tiborsiz qoldiradigan odamlar (chunki ularni idrok eta olmaydilar);

to'rtinchisi - kundalik muammolarini hal qila olmaydigan kattalar. Ularda boshqalarga nisbatan xafagarchilik hissi paydo bo'ladi;

beshinchisi - yuqori darajadagi intellektga ega bo'lgan kattalar, ular ijtimoiylashishga muvaffaqiyatli urinishadi va jamiyatga moslashadilar. Ular boshqalar bilan deyarli teng sharoitlarda o'zaro aloqada bo'lishlari, o'qish, kasblarni o'rganish va aqliy mehnat bilan bog'liq sohalarda ishlashlari mumkin.

Autistlarning so'nggi guruhida vaqti-vaqti bilan "daho geni" namoyon bo'lgan odamlar bor. Uning faollashishi autizmga chalingan odamning miyasida sodir bo'ladigan jarayonlar bilan bog'liq. Bunday odamlar ilm-fan va kasbiy sohalarning turli sohalarida juda katta yutuqlarga erishishlari mumkin. Ammo ularning dunyo bilan o'zaro munosabatlari ko'pincha yaqinlarining tushunmovchiligi bilan murakkablashadi.

Bemorlarning qarindoshlari va atrof-muhit ko'pincha bemorning ahvolini yomonlashtiradi, u bilan noto'g'ri muloqot qiladi va kamsitadi. Qarindoshlar va autist o'rtasida aloqa o'rnatish uchun maxsus kurslar tashkil etiladi, unda siz nafaqat bемor bilan muloqot qilish usulini topishingiz, balki unga kerakli o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini o'rgatishingiz mumkin. Bunday kurslarning samaradorligi ko'p jihatdan bemorning ahvoriga va kasallikning namoyon bo'lish shakliga bog'liq.

Autizmning turlari

Autizm belgilarini namoyon bo'lish darajasiga ko'ra guruhlarga ajratishdan tashqari, yana bir tasnif mavjud. Rossiyada 1987 yilda autizmning barcha ko'rinishlarini paydo bo'lishi sababli 7 turga ajratadigan sxema ishlab chiqilgan:

Asperger sindromi;

Kannerning erta klassik infantil autizm sindromi;

xromosoma aberratsiyasidan kelib chiqqan autizm;

Rett sindromi mavjudligidan kelib chiqqan autizm;

shizofreniya tufayli kelib chiqqan endogen va xurujsimon autizm;

kelib chiqishi noma'lum autizm.

Keyinchalik ushbu tizim autizmning ma'lum sabablarini va uning turlarini ASB (autizm spektrining buzilishi) umumiy qisqartmasi ostida birlashtirishga imkon berdi.

Bolalarda autizm belgilari

Erta bolalik autizmi quyidagicha namoyon bo'ladi:

1. Ijtimoiy ko'nikmalar buzilishining belgilari:

muloqot qilish istagi va tengdoshlariga qiziqish yo'qligi;

atrofdagi odamlarning borligi va hissiyotlariga e'tibor bermaslik;

rivojlanishning dastlabki bosqichi uchun normal bo'lgan taqlid funksiyasining yo'qligi. Bolalar ota-onalarining yuz ifodalari takrorlashmaydi, javoban tabassum qilmaydi, kattalarning imo-ishoralari takrorlamaydi yoki ongli ravishda qilmaydi;

bolalar o'zlarining muammolari va fikrlarini ota-onalari bilan bo'lishmaydilar;

2. Nutq va nutq bo'lmagan aloqa rivojlanishidagi muammolar:

nutqning yetishmasligi; yuz ifodalari va imo-ishoralarning yetishmasligi;

bola ko'z bilan aloqa qilishdan qochadi, suhbatdoshga tabassum qilmaydi;

nutq rivojlangan, ammo bola boshqalar bilan aloqa qilmaydi, ularga javob bermaydi;

bola iboralarni yoki individual so'zlarni takrorlaydi (Kanner tasnifiga ko'ra "gramofon" yoki "to'tiqush" nutqi);

nutqdagi fonetik buzilishlar. Autistlar intonatsiya bilan bog'liq muammolarga duch kelishadi, nutq monoton yoki ritmik jihatdan noto'g'ri bo'lishi mumkin;

3. Stereotipik xatti-harakatlarning sababi bo'lgan tasavvur rivojlanishidagi muammolar:

asabiy xatti-harakatlar;

begonalashish;

bola yolg'iz o'ynashni yaxshi ko'rishi;

o'yinlarni, xayoliy voqealarni ixtiro qilishga qiziqish yo'qligi;

bola bitta o'yinchoq yoki narsaga bog'lanib qoladi va u bilan ajralmaydi, doimo qo'lida ushlab turishga intiladi;

bola diqqatini faqat bir narsaga qaratadi;

Autizm 1 yoshgacha bo'lgan bolalarda va hayotning keyingi ikki-uch yilida shunday namoyon bo'ladi.

Kattalarda autizm belgilari

Kattalardagi autizm belgilari kasallikning shakliga va uning kechishiga qarab farq qilishi mumkin. Bunga xos alomatlar quyidagilar hisoblanadi:

yuz ifodalarining kamligi va imo-ishoralarning yetarli emasligi;

jamiyatda qabul qilingan aloqa qoidalarini tushunmaslik;

atrofdagi odamlarning his - tuyg'ulari, motivlarini tushunmaslik;

o'z xatti-harakatlarini tushunmaslik;

atrofdagi odamlar bilan do'stona yoki boshqa yaqin munosabatlarni o'rnatish imkoniyatining yo'qligi;

biror kishiga murojaat qilish qiyinligi;

so'z boyligi yetarli emas, bir xil iboralarni muntazam takrorlash;

tanish muhitda xotirjamlikni saqlash qobiliyati va unda biroz o'zgarishlar bo'lsa bezovtalanish;

joylar va narsalarga bog'lanish va ularda o'zgarish sodir bo'lsa bezovtalanish;

Agar autizm yengil shaklda bo'lsa, unda 20-25 yoshga kelib, odam allaqachon qarindoshlari yoki vasiylaridan alohida yashashi va o'z muammolarini mustaqil ravishda hal qilishi mumkin. Agar bu shakl autistga bunday turmush tarzini olib borishga imkon bermasa, u odatda butun umri davomida qarindoshlarining qaramog'ida qoladi.

Agar sizda ham shunga o'xshash belgilar borligini aniqlasangiz, darhol shifokorga murojaat qiling. Kasallikning oqibatlarini bartaraf etishdan ko'ra oldini olish osonroq.

Bolalarda autizm diagnostikasi

Autizmning yuqoridagi belgilari shifokorlarga rivojlanish, ijtimoiy xulq-atvor va boshqa ko'nikmalardagi muammolar bo'yicha tashxis qo'yish va turli xil aqliy og'ishlarni xatosiz aniqlashga imkon beradi. Ammo autizmni tegishli mezonlarga muvofiq tashxislashda quyidagilar muhimdir:

tashxisni biron bir alomatning rasmiy mavjudligida emas, balki sindromologik darajada o'tkazish;

aniqlangan alomatlarda protsessual dinamikaning mavjudligini hisobga olish;

Shuni esda tutish kerakki, atrofdagi odamlar bilan aloqa qilmaslik ijtimoiy deprivatsiyaga olib keladi, bu esa o'z navbatida rivojlanishning kechikishining ikkilamchi alomatlarini keltirib chiqaradi.

Autizmni davolash

Bolalarda autizm uchun zarur bo'lgan davolanish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

xulq-atvor terapiyasi dasturlari;

"rivojlanish modellari"dan foydalanish;

logoped terapiyasi;
ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish;
mehnat terapiyasi;
antidepressantlar;
antipsixotiklar;
talvasaga qarshi preparatlar.

Autizmdan to'liq davolanish deyarli mumkin emas. Remissiya faqat 5% hollarda sodir bo'ladi.

Xulosa: Autizmni o'z vaqtida davolamaslik bemorning jamiyat bilan ijtimoiy va hissiy aloqalarining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Kanner L., Autistic disturbances of affectiv contact. -Nevrous Child. 1943,217 p
Rimland B. Infantile autism. - NY.:Appleton-Centure-Crofts.1964, 282 p
Вроно М.Ш. О раннем детском аутизме (синдром Каннера).- Педиатрия,
Башина В.М. Катамнез больных с синдромом раннего инфантильного аутизма.
Журнал невропатология и психиатр., 1977, в.10
<https://med24.uz>
<https://oz.sputniknews.uz/>
<https://www.plan-baby.uz/blog/133>